

Jak zacházet s daty o učení ve prospěch žáka

Když přemýšlíme o datech, která mohou mít vliv na další učení školou povinných žáků, těžko najdeme lepší příklad, než je jednotná přijímací zkouška na střední školy.

Odhlédněme od kritiky, která jednotnou přijímací zkoušku provází. Soustředme se spíše na to, jak můžeme jako rodiče a učitelé naložit s daty, které vyplynou z žákovi účasti na této zkoušce. Nebo ještě lépe: Jak pomůžeme žákovi, aby tato data dokázal využít ve prospěch svého dalšího učení?

Vlastní účinnost

V odpovědi na tuto otázku se odrazíme od několika fenoménů, které prokazatelně ovlivňují školní úspěšnost žáků. První z nich je teorii vlastní účinnosti (angl. self-efficacy theory).

Koncept vzešel od psychologa A. Bandury. Teorie dává pojítka mezi důvěru ve vlastní schopnosti a úspěšné dosahování cílů ve vzdělávání. Čím větší důvěra v sebe, tím větší pravděpodobnost, že student bude motivovaný, vytrvalý a ve studiu úspěšný (Bandura 1993).

Vlastní účinnost má vliv také na motivaci a seberegulaci.

Vnitřní a vnější motivace

Vnitřně motivovaní studenti zažívají při učení radost. Těší je to, co se učí, ale těší je i proces učení samotný. Vnější motivace je motivace známkami, odměnami, školními úspěchy.

Existuje řada studií, které ukazují, že každá z těchto motivací je spojena s různými strategiemi učení. Vnitřně motivovaní studenti se snáze dostávají do stavu flow, v procesu učení se jakoby ztrácejí. Snáze a rychleji zapojují vyšší kognitivní úroveň myšlení (Panadero & Jonsson, 2013).

Vnitřní motivace vyžaduje dobře nastavené podmínky pro učení. Zejména jasně komunikovaná očekávání a zvládnutý scaffolding. Tyto skutečnosti může ovlivnit učitel.

Seberegulace

Výzkumy naznačují, že žáci mají tendenci hodnotit výsledky své práce na základě kritérií, která jim namodelují učitelé. Když učitel hodnotí práci z hlediska úpravy, správnosti a kompletnosti, bude to tak dělat i žák. Pokud učitel použije jiná kritéria pro hodnocení, osvojí si je i žáci (Panadero & Jonsson, 2013).

Seberegulace, tedy napnutí sil směrem k cíli danému externě, tedy přímo souvisí s očekáváním učitele. Kultivovat se dá posilováním vnitřní motivace a vlastní účinnosti.

4 etudy povinné školní docházky

Ale zpět k datům o učení. Když se podíváme na českého školáka v období povinné školní docházky, najdeme hned několik momentů, kdy můžeme jako rodiče nebo učitelé pozitivně zapůsobit na jeho vlastní účinnost. Jsou to právě ty momenty, kdy žák a jeho okolí dostává zpětnou vazbu v podobě dat.

Tyto momenty lze identifikovat čtyři. 1) Posouzení školní zralosti. 2) První známky v elektronické žákovské knížce. 3) Vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně. 4) Jednotná přijímací zkouška na střední školu.

Tyto momenty v životě žáka nejsou úplně srovnatelné. Nemají stejnou váhu. Inspirování hudebním světem je nazýváme etudami. Etudy v hudbě jsou totiž drobné skladby, určené nikoli k představení velké myšlenky, nýbrž z procvičení. Naše etudy nabízíme v podobném duchu. Jako drobná cvičení, která nám pomohou pochopit, jak můžeme jako rodiče a učitelé data o učení účinněji využít ve prospěch žáka.

Etuda #1

Posouzení školní zralosti před nástupem povinné školní docházky není povinné. Rodičům ho obvykle navrhuje mateřská škola, lékař či jiný odborník, který má pochybnosti o rovnoměrném vývoji předškoláka.

Zralost posuzuje psycholog či speciální pedagog za pomoci osvědčených nástrojů a postupů. Sleduje se jemná motorika, percepce, pravolevá orientace, úroveň kognitivních schopností ad.

Když se ukáže předškolák pro školu nezralý, poradenské pracoviště doporučí odklad. Může rovněž doporučit nějaký stimulační program, např. Maxíka či Metodu dobrého startu. Právě ty vykazují velmi dobré výsledky (Havránková 2017).

Posouzení školní zralosti může řada rodičů vnímat útrpně. Jak se ale ukazuje, tento úkon má potenciál působit preventivně. Stimulační programy kompenzují obtíže, pomůžou získat pracovní návyky, dodají důvěru ve vlastní schopnosti.

Etuda #2

Nadšený prvňák dostává svoji první jedničku. Do elektronické žákovské. Elektronická žákovská bývá součástí informačních systémů, jako jsou Bakaláři nebo Edupage. Na rozdíl od papírové žákovské knížky je ta elektronická možná o něco rychlejší. Znamka přijde rodičům formou notifikaci třeba hned ráno cestou do práce. Možná je také o něco přesnější. Sama vypočítává průměr známek na výslednou známku na vysvědčení. Do průměru umí bezchybně započítat i různou váhu udělených známek.

Co je v případě elektronických žákovských k úvaze, je napětí mezi sumativním a formativním hodnocením. Jak víme, sumativní hodnocení porovnává žáka s ostatními jeho vrstevníky. Formativní hodnocení má na druhou stranu zmiňovanou funkci posilování vlastní účinnosti žáka. Formativní hodnocení má v první řadě motivovat.

Je otázka, jestli elektronická žákovská, která je až neúprosně přesná, bere napětí mezi dvěma formami hodnocení v potaz. Aneb: Jak dlouho zůstane prvňák ze svých známek nadšený?

Etuda #3

Poruchy učení se obvykle rozvinou ve druhé či třetí třídě. Dítěti nejde pořádně číst, má problémy s psaním či počítáním. Dostává se do spirály prvních školních neúspěchů. Do pedagogicko-psychologické poradny (PPP) ho vždy musí dovézt zákonný zástupce. Většinou ale rodič nemá šanci poznat, že žák poradnu potřebuje. To zpravidla rozpozná učitelovo zkušenější oko.

Poradna dělá dvě vyšetření, psychologické a speciálně-pedagogické. Výstupy z obou uvedení odborníci diskutují a porovnávají. Právě z této diskuze vzejde závěr, který je oficiálním stanoviskem PPP. Doporučení poradny jsou pro školy závazné.

Spirála školního neúspěchu, do které se dítě již zapletlo, a kterou poradna pomáhá rozplést, může být velmi zdlouhavá. Tři měsíce čekací lhůta sem, 30 dní na vydání zprávy tam. Škole poté také nějakou dobu trvá než opatření uvede do praxe.

Jak se ale ukazuje, vyšetření v PPP může mít pozitivní dopad na další vývoj žáka (Frombergerová, Pavlas Martanová, 2022). Pro rodiče i žáky může být úlevné, když se pojmenuje příčina obtíží. Škola získá doporučení a finance. Pokud to alespoň jeden ze stakeholderů vezme za dobrý konec, žák i z této etudy může vytěžit mnohé pro svůj další zdárný vývoj.

Etuda #4

Pomyslnou třešničkou na dortu je již zmíněná jednotná přijímací zkouška na střední školy.

Žák tuhle zkoušku skládá na všechny střední školy. Obvykle ji skládá dvakrát, protože si může podat právě dvě přihlášky. Během dvou pokusů se mu počítá v každé části zkoušky vždy ten lepší výsledek. Pokud má první den lepší výsledek z češtiny, do celkového hodnocení se mu počítá tento pokus. Pokud má druhý den lepší výsledek z matematiky, opět se mu do celkového hodnocení započítává tento výsledek.

Žák po vyhlášení výsledků obvykle vidí, zda byl na školu přijat či nepřijat. Obvykle ale také může nahlédnout, kolik měl z každého testu bodů a jak si vedl v porovnání s ostatními. Nejen s ostatními na vybrané škole, ale i ve srovnání s celorepublikovým průměrem.

Žák, učitel a rodič prostřednictvím Cermatu dostávají dosud nepoznanou sumu dat o tom, jak si žák stojí v porovnání s ostatními.

Jaký dopad budou mít tato data na vlastní účinnost, záleží na více faktorech. Tím nejzásadnějším je, zda byl žák na vybranou školu přijat či nepřijat. Velkou váhu ale může mít i fakt, zda byl přijat hned či až na odvolání. Nebo zda musel skládat dodatečnou zkoušku ve druhém kole, poté co se nedostal na žádnou ze dvou vybraných středních škol.

Důležitý bude ale i výklad dat, který žákovi poskytne rodič či učitel. Data jsou totiž pouze data. Co se z nich pro žáka stane, závisí z velké míry právě na interpretaci.

Na interpretaci záleží

“Data jsou reprezentace pozorování, předmětů nebo jiných entit” (Borgman, 2015). Data jako taková nemají význam izolovaně. Hodnoty nabývají teprve v rámci interpretace. V případě našich 4 etud interpretaci obvykle dodávají rodiče a učitelé.

Z interpretace každé z výše uvedených etud může žák vyjít vždy s pachutí v puse. To je ta jednodušší varianta. O něco větší výzva je využít data pro posílení vlastní účinnosti, vnitřní motivace a seberegulace.

V úvodu jsme se ptali, jak pomůžeme žákovi, aby data o svém učení dokázal využít ve svůj prospěch. Odpověď zní: vhodnou interpretací dat. Interpretací, která bere v potaz teorii vlastní účinnosti, posiluje vnitřní motivaci a má vliv na seberegulaci.

Představili jsme tu postupně 4 etudy povinné školní docházky. Představili jsme je jako 4 momenty, které mohou učitelé a rodiče využít ve prospěch žáka. Právě v jejich rukou je, zda žák dokáže sám sobě říci: Já to dokážu.

Literatura

Bandura, A. (1993). Perceived self-efficacy in cognitive development and functioning. *Educational Psychologist*, 28(2), 117–148. https://doi.org/10.1207/s15326985ep2802_3

Havránková, L. (2017). Využití stimulačního programu Maxík u dětí předškolního věku při prevenci poruch učení. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, Katedra speciální pedagogiky.

Frombergerová, A., Pavlas Martanová, V. (2022). Podpůrná opatření ve vzdělávání – vliv navýšení časové dotace na výkon žáků se specifickými poruchami učení. *E-Psychologie*, 16(4), 27–42. <https://doi.org/10.29364/epsy.454>

Panadero, E., Jonsson, A. (2013). The use of scoring rubrics for formative assessment purposes revisited: A review. *Educational Research Review*, 9, 129–144. <https://doi.org/10.1016/j.edurev.2013.01.002>